

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-69>

УДК 338:339.56:631.146.6:65.01:658.153

ДІАГНОСТУВАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ТУРБУЛЕНТНОСТІ

DIAGNOSTICS AS AN ELEMENT OF THE MANAGEMENT SYSTEM OF EXPORT-IMPORT ACTIVITY OF ENTERPRISES IN CONDITIONS OF TURBULENCE

Микитин Олег Зеновійович

кандидат технічних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9016-6757>

Mykytyn Oleh

Lviv Polytechnic National University

Стаття присвячена дослідженню сучасних особливостей діагностування як ключового елементу системи управління (менеджменту) експортно-імпортною діяльністю підприємств в умовах турбулентності. Проведено огляд літератури для системного трактування понять «турбулентність», «діагностування експортно-імпортною діяльністю». В статті охарактеризовано ключові аспекти діагностування як елементу системи управління експортно-імпортною діяльністю підприємств в умовах турбулентності. На основі огляду, аналізування, літературних джерел, систематизування наукових здобутків за проблемою діагностування експортно-імпортною діяльністю підприємств (як елементу системи менеджменту) в умовах турбулентності запропоновано схему поетапного процесу діагностування експортно-імпортною діяльністю підприємств в умовах турбулентності.

Ключові слова: стратегія, індикатор, показники, оцінювання, планування, діагностування, прогнозування, оцінювання, менеджмент.

The relevance of the article lies in the fact that the turbulence of the global economy provokes new trends in the development of international business (including imports and exports), which are relevant to the parameters of the international environment. These transformational processes of the world economic system have formed the basis for a scientific rethinking of approaches to analyzing the results of export-import activities of an enterprise, assessing their resource potential, diagnostics. The research methods used in this article are as follows: analysis, synthesis, morphological. A literature review was carried out to interpret the concepts of "turbulence" and "diagnostics of export-import activities". The article characterizes the key aspects of diagnostics as an element of the system of management of export-import activities of enterprises in conditions of turbulence. Based on the review, analysis, literature, systematization of scientific achievements on the problem of diagnosing the export-import activity of enterprises in conditions of turbulence, the article proposes a scheme of a phased process of diagnosing the export-import activity of enterprises in conditions of turbulence. The selection and justification of the list of indicators for diagnosing the export-import activity of enterprises should be carried out among the following: production and economic, technological, personnel, financial, insurance, logistics, marketing, time, etc. The results of the study show that the importance of improving diagnostics as an element of the system for managing the export-import activities of enterprises in conditions of turbulence is due to the fact that effective foreign economic activity will contribute to the reproduction of Ukraine's export potential, increase the competitiveness of domestic goods and services in world markets, reduce the risk of export-import activities of enterprises, form a rational structure of exports, imports of goods, works and services, expanding foreign investment, ensuring economic security as a key element of Ukraine's national security. An important result is the reform of export and import activities of enterprises, especially industrial ones. It will serve as a direction for restructuring the economic life of our entire country.

Keywords: strategy, indicator, indicators, evaluation, planning, diagnosis, forecasting, evaluation, management.

Постановка проблеми. Останніми роками турбулентність глобальної економіки обумовлюється впливом не лише «економічних»,

але й «неекономічних» факторів. До цих факторів (соціальних, політичних, культурних, технічних, релігійних, екологічних) додалися

й безпекові. Адже військові конфлікти, які останніми роками стають нажаль дуже частими, при чому в різних частинах світу, набувають вже ознаки (тренду) сучасної фази геоекономічних, політичних перетворень, реформувань, які посилюють рівень невідзначеності тенденцій глобального розвитку. За таких умов весь міжнародний бізнес стає просто вимушеним до вибудовування адаптивних стратегій розвивання. Вказані стратегії повинні враховувати наступне [9, с. 124]: об'єктивність глобальної зміни структури постачання, перемену критеріїв вибору партнерів, регіонів експортно-імпоротної діяльності, виклики, спричинені фінансовою нестабільністю, загрози, спричинені нестабільністю через військові конфлікти, революційність нових технологій (передусім, у сфері штучного інтелекту) тощо. Турбулентність глобальної економіки провокує все нові тренди розвивання міжнародного бізнесу (включаючи імпортування, експортування), які є релевантними параметрам міжнародного середовища [9, с. 124]. Зазначені трансформаційні процеси світової економічної системи сформували підґрунтя для наукового переосмислення підходів до аналізування результатів експортно-імпоротної діяльності підприємства, оцінювання їх ресурсного потенціалу, тобто діагностування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналізування останніх наукових досліджень, публікацій показало, що діагностування (як елементу системи управління експортно-імпоротною діяльністю підприємств) в умовах турбулентності. Дана проблема вивчалася такими вітчизняними та зарубіжними вченими і практиками, як Ансоф І. [15], Баус Д. [16], Бондар О.В. [1], Дем'янчук І.А. [2], Жук О.О. [3], Забуранна Л. [9], Завербний А.С. [3; 4; 14], Залізна Л.В. [3; 4], Іванець Л.В. [8], Козуб О.В. [5], Кривов'язюк І.В. [6], Кудріна О.Ю. [7], Кузьмін О.Є. [8], Куцмус Н. [9], Малярець Л.М. [10], Мельник О.Г. [8; 11; 12], Моргун Г.В. [10], Назаренко І.М. [13], Отенко І.П. [10], Портер М. [17], Прокопчук О. [9], Радченко Я.П. [14], Тележинська Н.В. [6], Трач М. [4], Усюк Т. [9] та багато інших.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Аналізування досліджень показало, що тема діагностування, пошуку шляхів управління ефективністю експортно-імпоротної, та й вцілому зовнішньоекономічної, діяльності, також підвищенню її рівня є актуальною, однак ще не досить опрацьованою. Не дивлячись на вагомий дослідження вказаної

проблематики, дещо поза увагою залишається діагностування як елементу системи управління експортно-імпоротною діяльністю підприємств саме за умов турбулентності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основними цілями статті виступають дослідження особливостей діагностування як елементу системи управління експортно-імпоротною діяльністю підприємств та його розвивання в умовах турбулентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Експортна, імпортна діяльності є, залишатимуться важливими складовими економічного розвивання держав. На сучасному складному етапі розвитку української економіки, за умов глобалізування світового господарства саме експортно-імпортна діяльність підприємств набуває дедалі більшої ваги, значення. Але передусім важливим є не лишень процес експортно-імпоротної діяльності вітчизняних підприємств, але й рівень її ефективності. На нього впливає низка різноманітних чинників. Від рівня їх інтенсивності, напрямку, тривалості тощо багато в чому залежатимуть кінцеві результати експортно-імпоротної діяльності вітчизняних підприємств. Це стосується таких результатів як: обсяги реалізування продукції/послуг, їх собівартість, прибутки, рівні різних видів рентабельностей експортно-імпоротної діяльності, фінансова стійкість вітчизняних підприємств тощо. Розвивання конкуренції на внутрішньому ринку, за кордоном зумовлює потребу щодо постійного підвищення рівня ефективності експортно-імпоротної діяльності вітчизняних підприємств. А важливою складовою даного процесу виступає удосконалення управління експортно-імпоротною діяльністю підприємств, зокрема її важливого елементу – діагностування. Враховуючи, що експортно-імпортна діяльність, як і інші види здійснюються за умов турбулентності глобальної економіки доцільно визначитися із сутністю даного поняття. Отже, термін «турбулентність» взято, як багато інших понять із інших сфер (як приміром, «стратегія», «тактика» із військової сфери тощо). Поняття турбулентності введено в економічну зі сфери знань механіки рідини, газу, плазми. В економічній, менеджерській сферах дане поняття почали використовувати стосовно економічних систем, розвиток яких переходить «від лінійного руху до нелінійного/хаотичного» [2; 9]. Під турбулентністю розуміють «явище самоорганізування, в результаті якого відбуваються регулярні чи нерегулярні (хаотичні) переходи від хаосу до порядку і навпаки»

[2; 9]. Турбулентність означає «крайню ступінь нестабільності глобальної економічної системи, зокрема її складових – національних економік». За цих умов «існує найбільша ймовірність досягнення точки «біфуркації» (зламу)» [2; 9]. Слід зазначити, що порівняно з 2012 р. [2], у 2024 р. сутність та акценти турбулентності суттєво змінилися [9].

Саме тому за умов економічної турбулентності порушуються традиційна логіка, послідовність економічних процесів, зокрема й експортно-імпоротної діяльності. Тому важливого значення набуває вчасне діагностування проблем, застосування антисипативного управління (управління, що базується на слабких сигналах). Своєчасність адаптування до змін сприятиме підвищенню рівня ефективності експортно-імпоротної діяльності. Дослідження особливостей економічної турбулентності на вітчизняних підприємствах, що займаються експортно-імпоротною діяльністю, є необхідним, оскільки неточне ідентифікування сутності економічної турбулентності першопричин кризи при антисипативному управлінні (менеджменті) загрожуватиме неправильним обранням антикризових заходів.

Як правило під діагностикою (оптимально все ж застосовувати термін «діагностування» (як процесу (діяльності), а не статичного поняття) в системі управління розуміють «дослідницьку діяльність спрямовану на визначення (встановлення), аналізування, оцінювання проблем розвитку підприємства, підвищення рівня ефективності управлінської системи» [1; 2; 13]. Задля запобігання, попередження проблемних ситуацій, викликаних турбулентністю потрібно вчасно діагностувати ситуації, встановлювати точні діагнози тощо. Діагностування полягає у «виявленні стану об'єкту, предмету, явища» шляхом комплексного застосування «дослідницьких процедур» [1]. Функціонування в умовах турбулентності обумовлює необхідність своєчасного діагностування експортно-імпоротної діяльності, як домінантного елементу, інструменту системи менеджменту (управління) задля комплексного вивчення даної діяльності з подальшим формуванням інформаційного масиву проблематичних напрямів, розробленням, обґрунтуванням, реалізуванням управлінських рішень [13]. Діагностування виступає необхідним етапом дослідження проблем, що «мають місце в процесі життєдіяльності певної системи, який настає після виявлення проблем в результаті контролювання» [1; 11; 12]. Своєчасно проведене

діагностування експортно-імпоротної діяльності створюватиме необхідне аналітичне підґрунтя формуванню, обґрунтуванню, реалізуванню антикризових заходів, побудові ситуаційної програми [1; 11; 12] за умов турбулентності. На основі огляду, аналізування, літературних джерел, систематизування наукових здобутків, відображених у них доцільно запропонувати застосування поетапного процесу для діагностування експортно-імпоротною діяльністю підприємств в умовах турбулентності [1; 2, с. 98-100; 3; 11, с. 110-117; 12, с. 80-84; 13, с. 119-122] (рис. 1). Єдине, не зовсім погоджуємося із трактуванням Назаренка І.М. [13, с. 119] стосовно віднесення діагностування виключно до функцій «операційної» та «контролювання» (контролю). Діагностування є важливим і при плануванні, організуванні, мотивуванні. А особливо діагностування потрібне для функції регулювання (зворотна стрілка на рис. 1), оскільки саме на його основі при контролюванні отримується аналітична база для порівняння фактичних і планових чи прогнозованих індикаторів, показників експортно-імпоротної діяльності.

Виокремлення та систематизування цілей діагностування експортно-імпоротної діяльності підприємств із урахуванням умов турбулентності (рис. 1) доцільно здійснювати за такими істотними ознаками [11, с. 111-117; 12, с. 80-84]: змісту, суб'єктами, пріоритетністю (надважливо саме за умов турбулентності), етапності, середовища та деталізування. Обрання та обґрунтування переліку індикаторів для діагностування експортно-імпоротної діяльності підприємств [11, с. 111-117] доцільно здійснювати серед наступних: виробничо-господарських, технологічних, кадрових, фінансових, страхових, логістичних, маркетингових, часових тощо. Доцільно зазначити, що згідно запропонованого поетапного процесу діагностування експортно-імпоротною діяльністю підприємств в умовах турбулентності, доцільним є застосування зворотного зв'язку на етапі формування загальних висновків на базі результатів проведеного діагностування експортно-імпоротної діяльності та розроблення пропозицій та рекомендацій щодо її удосконалення і розвитку (рис. 1) до наступних етапів: визначення мети та встановлення цілей експортно-імпоротної діяльності із урахуванням умов турбулентності; виокремлення та систематизування цілей діагностування експортно-імпоротної діяльності із урахуванням умов турбулентності; розроблення та застосування

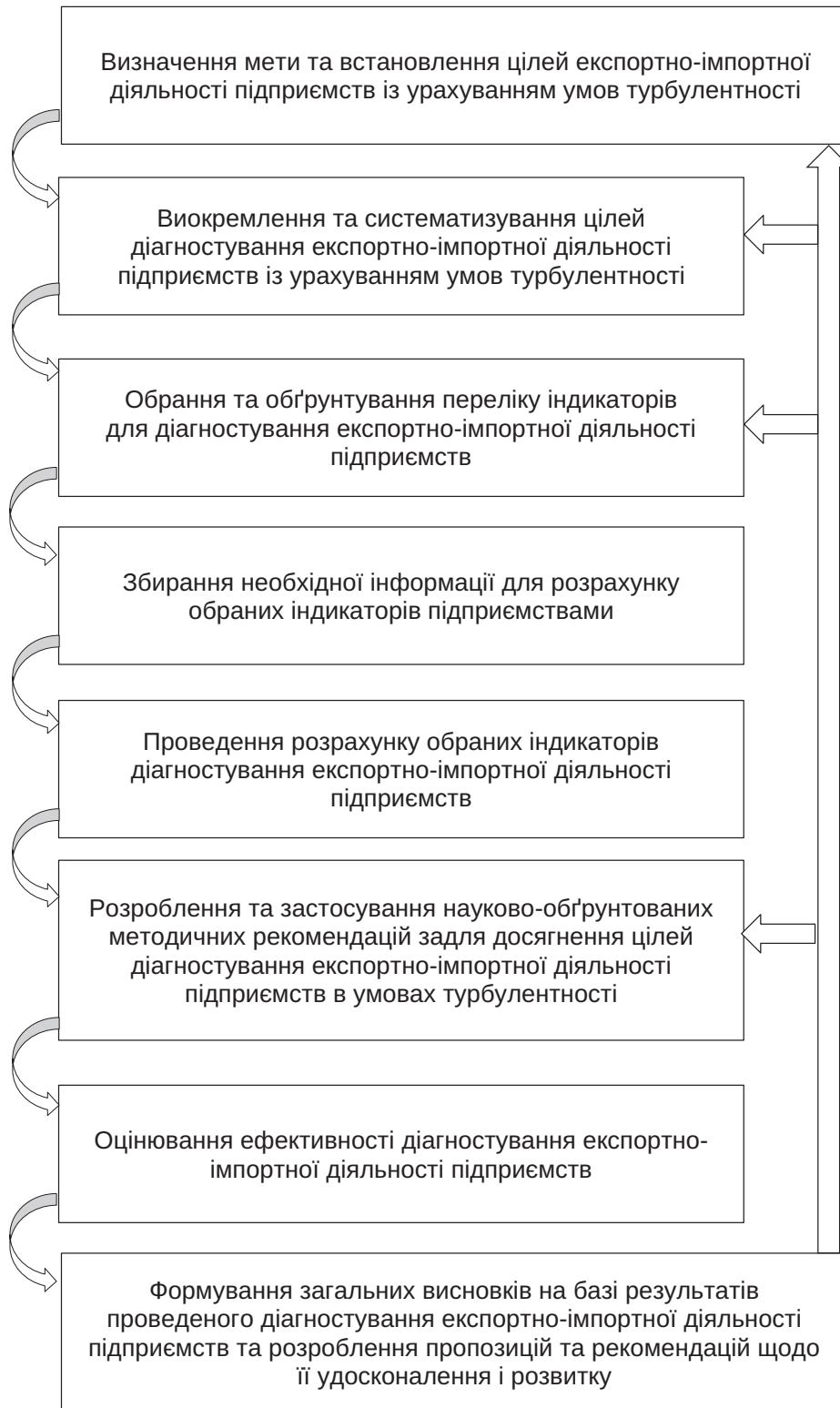

Рис. 1. Поетапний процес діагностування експортно-імпоротною діяльністю підприємств в умовах турбулентності

Джерело: побудовано на основі [1; 2, с. 98-100; 3; 11, с. 110-117; 12, с. 80-84; 13, с. 119-122]

МЕНЕДЖМЕНТ

науково-обґрунтованих методичних рекомендацій задля досягнення цілей діагностування експортно-імпоротної діяльності в умовах турбулентності. Це потрібно особливо в умовах

турбулентності, оскільки протягом вказаного процесу є висока ймовірність виявлення відхилень, невідповідностей цілям, меті експортно-імпоротної діяльності тощо.

Висновки. Важливість удосконалення та розвивання діагностування як елемент системи управління експортно-імпортною діяльністю підприємств в умовах турбулентності обумовлена тим, що ефективна зовнішньоекономічна (зокрема, експортна, імпортна та інші види) діяльність сприяє та сприятиме відтворенню експортного потенціалу України, підвищенню рівня конкурентоспроможності вітчизняних товарів, послуг на світових ринках, зниженню рівня ризиковості

експортно-імпортової діяльності підприємств, формуванню раціональної структури експорту, імпорту товарів, робіт та послуг, розширенню іноземного інвестування, забезпеченню економічної безпеки, як ключового елементу національної безпеки України. Реформування експортно-імпортової діяльності підприємств, насамперед, промислових виступатиме напрямком для перебудови господарського життя всієї нашої країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондар О. В. Ситуаційний менеджмент. Навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 388 с.
2. Дем'янчук І. А. Економічна турбулентність в Україні та перспективи її розвитку. *Економіка та держава*. 2012. № 4. С. 98–100.
3. Завербний А. С., Залізна Л. В., Жук О. О. Інформаційне забезпечення системи управління експортно-імпортною діяльністю на засадах функціонального підходу. *Економіка та суспільство*. 2024. № 62. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4039>
4. Завербний А. С., Залізна Л. В., Трач М. Діджиталізація як важливий фактор формування конкурентоспроможності експортно-орієнтованого підприємства: інформаційний аспект. *Економіка та суспільство*. 2024. № 60. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3560>
5. Козуб О. В. Формування системи управління промисловими підприємствами на засадах контролінгу: автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами". Запоріжжя, 2009. 20 с.
6. Кривов'язюк І. В., Тележинська Н. В. Теоретико-методичне обґрунтування та аналіз ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства. *Ефективна економіка*. 2017. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5762>
7. Кудріна О. Ю. Експертна діагностика стану менеджменту підприємства. *Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. наук. пр.* Луганськ : вид-во СЛУ ім. В. Даля. 2011. № 2(38). С. 46–49.
8. Кузьмін О. Є., Мельник О. Г., Іванець Л. В. Діагностика в системі процесно-структурованого менеджменту. *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. 2011. № 714. С. 9–14.
9. Куцмус Н., Прокопчук О., Усюк Т., Забуранна Л. Міжнародний бізнес в умовах турбулентності глобальної економіки. *Економічний простір*. 2024. № 189. С. 123–128.
10. Малярець Л. М., Отенко І. П., Моргун Г. В. Стратегічне управління експортно-імпортною діяльністю підприємства на засадах контролінгу: монографія. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 193 с.
11. Мельник О. Г. Уніфікована матрична модель діагностики діяльності підприємства. *Фінанси України*. 2009. № 2. С. 109–117.
12. Мельник О. Г. Етимологія та типологія систем діагностики діяльності підприємств. *Регіональна економіка*. 2010. № 1. С. 78–85.
13. Назаренко І. М. Діагностика в системі менеджменту суб'єктів агробізнесу. *Економіка: реалії часу*. 2016. № 1(23). С. 114–122.
14. Радченко Я. П., Завербний А. С. Особливості торговельних воєн за глобалізаційних умов: проблемні аспекти для України. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2024. № 1 (11). С. 250–258.
15. Ansoff I. Strategic Issue Management. *Strategic Management Journal*. 1980. Vol. 1. P. 131–148.
16. Baus J. Controlling. Berlin. 1996. 176 p.
17. Porter M. Strategy: Techniques or Analyzing Industries and Competitors. New York: Free Press, 1980. 347 p.

REFERENCES:

1. Bondar, O. V. (2012). Sytuatsiyni menedzhment [Situation management]. Navchalnyi posibnyk. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 388 p. (in Ukrainian)

2. Demianchuk, I. A. (2012). Ekonomichna turbulentnist v Ukraini ta perspektyvy yii rozvytku [Economic turbulence in Ukraine and prospects for its development]. *Ekonomika ta derzhava*, 4, 98–100. (in Ukrainian)
3. Zaverbnyi, A. S., Zalizna, L. V., Zhuk, O. O. (2024). Informatsiine zabezpechennia systemy upravlinnia eksportno-importnoi diialnistiu na zasadakh funktsionalnogo pidkhodu [Information support of the export-import activity management system based on the functional approach]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 62. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4039>
4. Zaverbnyi, A. S., Zalizna, L. V., Trach, M. (2024). Didzhytalizatsiia yak vazhlyvyi faktor formuvannia konkurentospromozhnosti eksportno-orientovanoho pidpriemstva: informatsiinyi aspekt [Digitalization as an important factor in the formation of competitiveness of an export-oriented enterprise: information aspect]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 60. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3560>
5. Kozub, O. V. (2009). Formuvannia systemy upravlinnia promyslovymy pidpriemstvamy na zasadakh kontrolinhu [Formation of the management system of industrial enterprises on the basis of controlling]: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.00.04 "Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy". Zaporizhzhia. 20 p. (in Ukrainian)
6. Kryvoviazuk, I. V., Telezhynska, N. V. (2017). Teoretyko-metodychne obgruntuvannia ta analiz efektyvnosti zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstva [Theoretical and methodological substantiation and analysis of the efficiency of foreign economic activity of an enterprise]. *Efektivna ekonomika*, 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5762>
7. Kudrina, O. Iu. (2011). Ekspertna diahnozyka stanu menedzhmentu pidpriemstva [Expert diagnostics of the state of enterprise management]. *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva: Zb. nauk. pr. Luhansk: vyd-vo SNU im. V. Dalia*, 2(38), 46–49. (in Ukrainian)
8. Kuzmin, O. Ye., Melnyk, O. H. and Ivanets, L. V. (2011). Diahnozyka v systemi protsesnostrukturovanoho menedzhmentu [Diagnosis system structured process-management]. *Visnyk natsionalnogo un-tu «Lviv. Politekhnyka»*, 714, 9–14. (in Ukrainian)
9. Kutsmus, N., Prokopchuk, O., Usiuk, T., Zaburanna, L. (2024). Mizhnarodnyi biznes v umovakh turbulentnosti hlobalnoi ekonomiky [International business in a turbulent global economy]. *Ekonomichniy prostir*, 189, 123–128. (in Ukrainian)
10. Maliarets, L. M., Otenko, I. P., Morhun, H. V. (2017). Stratehichne upravlinnia eksportno-importnoi diialnistiu pidpriemstva na zasadakh kontrolinhu: monohrafiia [Strategic management of export-import activities of an enterprise on the basis of controlling: a monograph]. Kharkiv: KhNEU im. S. Kuznetsia. 193 p. (in Ukrainian)
11. Melnyk, O. H. (2009). Unifikovana matrychna model diahnozyky diialnosti pidpriemstva [Unified matrix model for diagnostics of enterprise activities]. *Finansy Ukrainy*, 2, 109–117. (in Ukrainian)
12. Melnyk, O. H. (2010). Etymolohiya ta typolohiya system diahnozyky diyal'nosti pidpriemstv [Etymology and diagnostic systems typology of enterprises]. *Rehionalna ekonomika*, 1, 78–85. (in Ukrainian)
13. Nazarenko, I. M. (2016). Diahnozyka v systemi menedzhmentu subiektiv ahrobiznesu [Diagnostics in the management system of agribusiness entities]. *Ekonomika: realii chasu*, 1(23), 114–122. (in Ukrainian)
14. Radchenko, Ya. P., Zaverbnyi, A. S. (2024). Osoblyvosti torhovelnykh voien za hlobalizatsiinykh umov: problemni aspekty dlia Ukrainy [Peculiarities of trade wars in globalization: problematic aspects for Ukraine]. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku*, 1 (11), 250–258.
15. Ansoff I. (1980). Strategic Issue Management. *Strategic Management Journal*. Vol. 1. P. 131–148.
16. Baus, J. (1996). Controlling. Berlin. 176 p.
17. Porter, M. (1990). Strategy: Techniques or Analyzing Industries and Competitors. New York: Free Press. 347 p.